

El país petit de Kafka

Joan Borrell i la filosofia (catalana)

Jordi Riba

La perspectiva que donen els quinze anys transcorreguts des de la mort d'en Joan Borrell, permet, sobre tot aquells que no el vàrem conèixer, preguntar-nos per les causes de la seva *no-adscripció* a la tradició filosòfica catalana, tan donada, d'altra banda, a lamentar la seva escassa aportació al pensament universal.

... Qui és Borrell?

Només cal fer una petita recerca bibliogràfica per adonar-se de la absència de Borrell de diccionaris, enciclopèdies i monografies. Es més, el seu nom resulta completament desconegut per bona part dels seus col·legues filòsofs, tan d'un cantó com de l'altre dels Pirineus. Tampoc en altres institucions culturals el seu nom resulta familiar. No val, per justificar aquesta absència, l'argument de la llengua, ni del territori, dons són molts els filòsofs catalans que s'han expressat, i continuen fent-ho, en altres llengües i des d'altres indrets, i no ha existit cap dificulta per tenir-los per pensadors pertanyent a la tradició catalana.

Quin és el problema que ha fet que Borrell no hagi estat mai tingut com un pensador pertanyent a la tradició filosòfica catalana? Probablement només podrem donar resposta a la pregunta si ens remuntem als orígens de la formació de les tradicions nacionals; o, si deixem d'interessar-nos per aquest problema, i anem, sense més preàmbuls, a la lectura de l'obra de Borrell. El

fet és que tant si elegim la primera de les opcions com si elegim la segona acabarem topant-nos amb la resposta.

Qüestions frontereres

L'interrogant sobre la pertinença de Borrell a la tradició filosòfica catalana ens porta cap un altre qüestionament referit a la pròpia qüestió, o dit altrament, perquè ens cal fer-nos la pregunta per la identitat filosòfica de Borrell, mentre que no ens la fem respecte de la seva identitat literària?

L'explicació que Eduardo Subirats fa de la Il·lustració insuficient¹ és un bon exemple per explicar el desconeixement de Borrell; o dit altrament, el cas Borrell exemplificaria allò que Subirats diu del poc sentit crític del pensament hispànic respecte de les teories, massa preocupat per estar a prop del poder, mai ha sabut massa dels veritables poders de la raó², especialment per aquelles que per constituir-se ni volen, ni necessiten de la institució, com és la de Borrell.

Per tal d'albirar, al menys, quins són els elements que constitueixen la problematització de l'adscripció de Borrell al pensament català, podem ajudar-nos del text d'Adorno, *Réponse a la question: qu'est-ce qui est allemand?*³ i de la interrogació foucaultiana sobre *Qu'est-ce qu'est un philosophe?*⁴ Les quals donen com a resultat la pregunta: Què es un filòsof català?

Mentre que filòsof català, des d'una perspectiva de falsa simplicitat de certes nocions evidents que ens portarien cap una definició de l'estil: és aquell que té una determinada concepció de la filosofia i que aquesta coincideix amb la que és arrogada per les institucions del país que agrupen als professors de filosofia. És evident que, seguint allò que Adorno i Foucault diuen en els escrits esmentats, no hi ha una determinada manera catalana de fer filosofia sinó que aquesta concepció procedeix de la relació que tenen les tradicions filosòfiques nacionals amb un determinada manera de fer i concebre la filosofia que prové de la institucionalització de la filosofia al segle XIX i del perill de desaparició que aquesta patí després de la mort de Hegel.

No resulta, per ambdós motius, fàcil l'accés a aquesta institució creada més com a defensa que com a manera de desenvolupar i donar a conèixer el pensament filosòfic. En primer lloc pel fet que anuncia Foucault, en assenyalar l'absència d'un rol concret del filòsof en la societat. En cap cas, continua, no es pot situar el seu pensament amb relació al moment actual. Altre cosa seria prendre consciència del paper jugat, en aquests cas per Borrell dins del grup.

Borrell, filòsof i professor a Paris, visitant clandestí de la Barcelona predemocràtica, representa la filosofia nòmada, filosofia transgressora front la filosofia institucional, aliena al que succeeix fora de les pròpies fronteres lingüístiques, administratives, però sobretot les fronteres mentals⁵ que l'impedeixen sortir del seu jardí⁶. Des d'aquesta perspectiva, mentre que Borrell va traspasar la frontera política, pels camins de contrabandistes i va

1. SUBIRATS Eduardo, *La ilustración insuficiente*, Taurus, Madrid, 1981.

2. SUBIRATS Eduardo, *Después de la lluvia. Sobre la ambigua modernidad española*, Taurus, Madrid, 1993, p.62

3. ADORNO Theodor W., *Modelles crítiques*, Payot, París, 1984, pp.220-229.

4. FOUCAULT Michel, *Dits et écrits I, 1954-1975*, Quarto Gallimard, París, 2001, pp.580-581.

5. VEGEU FICHTE, *Discours à la Nation allemande*, Aubier, París, 1981.

6. Utilitzo aquí el exemple emprat per Hannah Arendt per distingir dos tipus de filòsofs, els que prefereixen no sortir del seu jardí i

passejar-se per la Barcelona de la transició, mai, va aconseguir traspasar la frontera sempre tancada a la novetat, al desconegut, poruga del nou, que no volia saber res del que feien el seus fills fora del bressol, encara que aquests, com el cas de Borrell, volguessin tornar.⁷ En aquest respecte també són força aclaridores les paraules d'Adorno qui assenyala en l'esmentat text que la formació d'estereotips afavoreix el narcisisme col·lectiu. Allò amb el que ens identifiquem es converteix en bo, i l'altre en dolent. En el cas de Borrell no som gaire lluny d'aquest model.

El pensament de fora

Tampoc les preocupacions filosòfiques de Borrell es correspongueren amb les dels seus contemporanis. La filosofia de l'època, majoritàriament feta a les universitats, anava des de posicions ultramuntanes fins a posicions althusserianes. L'obra de Borrell es desenvolupa en dissonància respecte a la que es fa dins del país.

“Cap Mediterrani en *Ulisses* de Joyce. El viatge de Leopold Blomm-Ulisses és el d'un presoner en una vila laberíntica esclava i domesticada com la Grècia de *Hyperion*. La ciutat somiada deixa pas a la metròpoli i la mar massa blava a l'oceà gris”.⁸

L'apartament del cànon l'allunya, encara més, del reconeixement que la seva obra mereix. La qüestió no és per tant, un problema de llengua, ni de territori, sinó d'un problema que pertany a la pròpia tradició filosòfica en la que cadascú s'inscriu i que en el cas de Borrell, en tractar-se d'una tradició que es manifesta paradoxalment poc disposada a la integració, les preguntes filosòfiques que Borrell es formula hi troben difícil acolliment:

“Existeix un singular que no tingui cap experiència, que mai s'hagi trobat en aquest entremig en el qual encara l'experiència no es trobi a la fi de la prova que fa travessar, ja ha tingut de deixar a darrera d'ell mateix, algunes d'aquestes idees certes que 'feien' fins aleshores la seva vida? És d'aquesta marxa incansable cap a l'exili, d'aquesta nomadització que venim [...] impossibles subjectes que no ens semblen mai als nostres retrats, no sabem ni quins són els nostres trets. Com a mínim podem saber on som i –incansablement- si viure és esdevenir quan trobem l'altre”.⁹

Si a això hi afegim el fet que per la forma i el desenvolupament que Borrell dona al seu pensament, anomenat nòmada, Les dues biblioteques de Borrell, a París i a Perpinyà, són la manifestació simbòlica d'aquest fet que marcà la seva obra. Ranciè assenyala la pèrdua terrible d'aquells que han fet de la paciència llur virtut, que esperen sense presses. Aquells que com Borrell, continua Ranciè, s'han construït una moral del doble imperatiu de Bergson: “ningú té l'obligació d'escriure un llibre, i es reconeix un pensament fort a qui només té una cosa per dir”.¹⁰ Aquells qui amb paciència busquen aquesta cosa perquè saben que només ells la podran dir tan bé com ells mateixos.

Si Borrell, diu Ranciè, ha trobat en l'artista el model, és precisament pel seu qüestionament de l'especialitat, per subvertir l'ordre platònic que tan des

els altres, que només conceben la filosofia en contacte amb la ciutat i els qui la habiten.

7. Vegeu SUBIRATS Eduardo, *Op.Cit.*, p.112

8. BORRELL Joan, “L'impossible retorn a Itaca” en aquest mateix número.

9. Citat per RANCIÈRE Jacques,

de l'ontologia com des de la política feia del filòsof el rei. Per Borrell, en canvi, el rei, si així ho volem entendre, és aquell capaç de fer de la seva vida una construcció pròpia que tingui com objectius, tan la seva vida com la del altre. L'interval i la revolta, diu Rancièrre, són per a Borrell les vies del pensament com a memòria i com a fidelitat.

El "només hi ha singularitats" de Borrell, l'allunyament del filòsof de tot tipus de pertinença a res anomenat filosofia catalana, per molt que Borrell hagués volgut activar-se en el país mai podem suposar que tingues voluntat de adscriure's a cap mena d'institució, fos del tipus que fos. Badiou explica al respecte de l'estil que Borrell se'n malfiava.

"La raó nòmada no té res a veure amb els cosmopolitismes de fira que prenen cada dia de manera més clara la arrogància neocolonial. És el llarg viatge de pròxim en pròxim, cap a la conquesta de la singularitat i la comunitat dels homes sense pertinença. La comunitat humana és una comunitat d'homes ordinàriament exiliats. L'escriptura de Joan Borrell, escriptura d'un pensament sense propietat, d'un pensament teixit de mil encontres va cap aquests occident encara desconegut que metaforitza -contra tota elevació matinal d'un astre grec, fundador de les excel·lències- aquesta neu que en els *Morts* de Joyce, recobre Dublin i els seus barris suburbis; llum horitzontal, sense jerarquia, esplendor última del sense nom".¹¹

Com fer, en definitiva, ens preguntem a quinze anys de la mort de Borrell, per ampliar la tradició per donar-hi cabuda a tots? Sortir, fer més gran el país a la manera que ho feia Kafka en el seu escrit, quan relatava que en fer una primera petjada ja s'estava sortint d'ell. Tal vegada, Borrell creia que fer gran el seu país depenia de les petjades dels seus habitants, que en cada petjada que donaven aquests, estaven ampliant el país del homes i de les dones, el país universal fet des de les seves llengües i des dels seus territoris.